

SZATHMÁRI ANDRÁS ÉS PEREGRINÁCIÓS ALBUMA

A Székely Nemzeti Múzeum kéziratára őrizte Szathmári András kisdéd formájú emlékkönyvét. Jóllehet tulajdonosa sok derék diákkal együtt járta a németalföldi egyetemeket, e könyvecskébe mégis csak tíz diáktársával íratott be emléksorokat. Különbön Szathmári András nem volt jelen-tekeny egyéniség, emlékkönyvecskéjét azonban mégsem hiábavaló átlapoz-nunk, mivel az akadémiákat látogató diákoknál általánosan lábra kapott szokásokra kapunk belőle bizonyítékot.

Magáról Szathmári András személyéről különben eléggé keveset tudunk megállapítani, valószínű azonban, hogy Szatmáron született s ott is járt iskolába. Egyik külsőországokbeli tanulótersával: Veszprémi Ist-vánnal, a későbbi erdélyi református püspökkel kapcsolatosan Bod Péternél azt olvassuk, hogy „Veszprémi István volt Ifjuságának idején A' Szathmári Oskolában; a' melly abban az időben meg ajándékozta két Faluknak és holmi malmoknak jövedelmekkel; ama Fejedelmi Embertől a' Rhédei Ferentztől, és Feleségétől Bethlen Drusiannától; igen szép virágzó állapot-ban vólt, bővölködvén feles tanuló Ifjakkal, és szép rendű Nemesekkel; viselt Professorságot”.¹ Bod azonban arról nem szól, hogy vajon külső-országokban való bujdosása előtt, avagy azután töltötte-e be ezt az állását, ámde bizonyos, hogy professzor még nem lehetett, hanem csak iskolames-ter, illetőleg rektor. Ez azonban egészen mindegy, mert csak az a fontos, hogy Szathmári András tanulmányait ugyane jeles tanintézetben foly-tathatta. Emellett különben még az is lehetséges, hogy itthoni tanulásának utolsó évére még átment a közeli Nagybánya derék iskolájába Kócsi Bajcsi András rektor vezetése alá, ugyanis az 1660. év után itt egy vele azonos nevű tanuló írta alá az iskola törvényeit.²

Nem sokkal ezután, vagyis 1664. május 2-án a franekerai egyetem teológiai és filozófiai karára egyszerre öt magyar ifjú iratkozott be, úgy-mint Veszprémi István, Szathmár-Némethi Mihály, Szathmári András, Sellyei András és Sárfői Mihály,³ akik közül — Sellyeit kivéve — minde-niknek volt köze Szatmár városához vagy pedig Nagybányához, s ezért valószínű is, hogy együtt is indultak bujdosásra. Azonban alig telepedtek

¹ Bod Péter: Smirnai Szent Polikarpus. 136.

² Thurzó Ferenc: A nagybányai ev. ref. főiskola története. Nagybánya. 1905. 188.

³ TT 1886: 795.

meg Franekerában, jó három hónap múltával, vagyis 1664. szeptember 1-én mind az ötüket már a gröningai akadémián találjuk. Az itteni anyakönyvi feljegyzésből tudjuk meg, hogy Szathmári ekkor 23 esztendő,⁴ tehát 1641-ben született.

Hihető, hogy Gröningát is csak átmeneti állomásnak tartották, mint-hogy Szathmári a következő évben ismét Franekerában jelentkezik, ahol az erősen maradi felfogású Arnoldus Miklós professzor elnöklése alatt egy 40 lapnyi terjedelmű „Disputationum Theologicarum Ad difficiliora loca N. T. repetitarum & auctarum . . . XXXVI, XXXVII, XXXVIII. & XXXIX” címmel megjelölt vitatkozás-sorozatot adott elő. E dolgozatát azután Rhédei Ferenc máramarosi és bihari főispánnak és Zólyomi Miklósnak, valószínűleg mint patronusainak ajánlotta.⁵ De nemcsak ő, hanem társainak nagyobb része is — úgy látszik — visszatért Franekerába, mivel a nem-sokára teológiai doktorrá is avatott Csúzi Cseh Jakabnak — a nyomtatás évéből következtetve — 1665 áprilisában Valckenier János elnöklete alatt tartott vitatkozását Pataki Istvánnal, Eszéki T. Istvánnal, Veszprémi Istvánnal együtt Szathmári András is verssel üdvözölte.⁶

Ezzel szemben azonban még azt is feltételezhetnők, hogy Szathmári és társai vitatkozásaikat nem 1665-ben, hanem 1664. esztendei tanulásuk idején tartották. Erre a gondolatra az készíthetne, hogy a címlapon feltüntetett évszámot nem a dátumszerűen megjelölni szokott helyre, vagyis az akadémia székvárosának megjelölése előttre, hanem a nyomdai jelzésbe (impresszumba) iktatta be Johannes Wellens, az akadémia rendes nyomdásza. Ezt a körülményt látszanék megerősíteni a kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában talált könyv egykorú bejegyzése, amely szerint: „Ex libris Andreae Szatthmári Comparat[us] Amstelodami Ao. 1664.”, alább pedig „Accessit rebus (!) Stephani Pataki mp.”⁷ Ez tehát valóban kételkedővé tehetne, hogy Szathmári a Zuider Zee északkeleti partján elterülő Franekerából már 1664-ben áthajózott volna e nagy belsőtenger délnyugati partján fekvő Amsterdamba, hogy onnan még talán ugyanebben az évben visszatérjen Franekerába, majd azután az Amsterdammal csaknem egy síkban fekvő Utrechtben találjunk ismét reája.

E kételkedésünknek azonban egészen ellene mond Szathmári emlékkönyvecskéje, bebonyitván, hogy tulajdonosa eléggé nyughatatlan vérmérsékletű lehetett, aki nem tudott sokáig egy helyben maradni. Tehát ismételjük meg, hogy Hollandiában 1664. május 23-án a franekerai egyetemre iratkozván be, onnan rövidesen Gröningába ment át, ahol már szeptember 1-én iratkozott be az akadémiára. Innen visszatérve, amint könyvtári könyve bizonyítja, egész határozottan még ugyanebben az esztendőben Amsterdamban fordult meg. Azután visszatérve, megint csak Gröningában találjuk, ugyanis 1665. március 3-án „Stephanus Eszeki Szathmarinus Ungarus” itt írja emlékkönyvébe a latin nyelvű emléksorokat. Majd — amiként már szoltam róla — ugyanennek az évnek áprilisában maga Szathmári latin nyelvű verssel üdvözölte Eszékinék Franekerában tartott vitatkozását.

⁴ Dunántúli Prot. Lap. 1917: 202.

⁵ RMK III, 2281.

⁶ RMK III, 2279.

⁷ Könyvtári jelzése: O. 67. volt.

Adataink ezután utrecht-i tartózkodásáról tanúskodnak, igaz, hogy itteni tanulását az egyetem anyakönyve nem bizonyítja, ámde tudott körülmény, hogy a magyar diákok itt minden hivatalos beiratkozás nélkül látogathatták az egyetemi előadásokat.⁸ De kétségtelen, hogy az itteni egyetemen is csakugyan megfordult, bizonyosság erre, hogy diaktársai közül Sárközi Mihálynak 1666. március 3-án, Veszprémi B. Istvánnak pedig március 7-én az orthodox felfogású Voetius Gisbertus elnöklése alatt tartott vitaközösait Szathmári is verssel üdvözölte.⁹ Egyébként itteni megállapodását tanúsítja emlékkönyvének két bejegyzése is: az egyiket 1666. március 23-án Utrechtből Leydába való indulása előtt „Mich. Sz. Némethi” zsidó, latin és arab nyelven, a másikat pedig 1666. március 28-án „Johannes à Lennepe, utriusque juris studiosus” latinul írta.

Utrechtből azután útja neki is Leydába vezetett. Itt Veszprémivel és Szathmár-Némethivel együtt 1666. április 12-én iratkozott be az egyetem teológiai karára, ahol életkorát 24 esztendősnak diktálta be.¹⁰ Emlékkönyvéből is ugyaninnen 1666. június 6-án írott latin nyelvű sorokra hivatkozhatom: „Michael N. Sar-pataki Transylvano-Ungarus”, ugyanígy — helynév megjelölése nélkül — 1666. június 7-i kelettel „Martinus Dési”, valamint 1666. június 12-én „Franciscus Szaki” tollából.

„Georgius Balkányi Ung(arus)” zsidó és arab nyelven 1666 júliusában helymegjelölés nélkül feljegyzett emléksorai valószínűleg megint csak Utrechttben keltek, órála ugyanis csak egyetlen adatot, mégpedig 1665. augusztus 2-i franekerai beiratkozását találtam,¹¹ s minthogy Szathmári András Leydából megint csak Utrechtbe tért vissza, nagyon hihető, hogy Balkányi is már itt volt, mint ahol beiratkozás nélkül hallgathatták a magyarok az előadásokat.

Szathmári rövid ideig tartott leydai tanulása után tehát Utrechtbe történt visszatéréseinek kétségtelen bizonyosságát is megtaláljuk; az emlékkönyvecske szerint ugyanis 1666. szeptember 2-án „Andreas P. Liszkaei” és szeptember 4-én „Paulus F. Csekei” e városból keltezték latin nyelvű emlékeirukat.

Az emlékkönyv utolsó bejegyzése 1666. szeptember 15-én Amsterdamban kelt. Ezt „Joh: Horinig S. S. Th. S(tudiosus)” írta latinul. Minthogy Szathmárra több külsőországbeli adatot nem találtam, pedig — hát — egy helyben sokáig ülni nem tudó ifjúnak ismerhettük meg, valószínű, hogy Amsterdamból nemsokára hazafelé is tartott. Különben ha nem is éppen mindig ilyen iramban, de ebben a korban valóban nagyon gyakori volt az idegen országokban bújdosó diákok sűrű helyváltogatása, amit nagyon hihetőleg azért gyakoroltak, hogy odahaza minél több jeles professzor látogatási bizonyítványát mutathassák be, ezzel is bizonyítva sokoldalú képzettségüket.

De ennek az emlékkönyvecskének a bejegyzései még azt is tanúsítják, hogy külföldön tanuló hazánkiai nem éltek egészen magukba vonult, zár-

⁸ Segesváry Lajos: Magyar ref. ifjak az utrecht-i egyetemen. 14.

⁹ RMK III. 2369, 2373.

¹⁰ Archiv N. F. XVI, 214.

¹¹ TT 1886: 795.

között életet, hiszen a baráti megemlékezést író tíz diák között két idegen nemzetbeli is akadt; netalán mindkettő holland.^{11/a}

Szathmári András Hollandiából hazaérkezve, a tiszántúli püspök hihe-
tőleg valamelyik iskolához, mégpedig — ha nem csalódom — a szathmári
főiskolához rendelte akadémikus mesterül. Innen azután egy vagy másfél
esztendei szolgálat után lelkipásztori állásra távozott, ez az állomáshely pe-
dig a Szatmár megyei Cégény volt, ahová az 1668. június 10-én Fehérgyar-
maton tartott generális synodus akadémikus pappá avatta.¹²

Szathmári nevére még csak egyszer akadtam rája, ugyanis Mezőlaki
András utrechti teológus diák 1670. november 4-én tartott vitatkozását
Szathmári András papnak is ajánlotta,¹³ ámde további állomáshelyeit nem
ismerem; egyébként Zoványi Jenőnek „Protestáns lelkészek nyugtatványai
régí tizedjegyzékek mellett” című kiadványa sem igazít el Szathmári papi
állomásait illetően.

^{11/a} Nem tartom fölöslegesnek a néhány jóbarát közötti viszony bizonyítására be-
jegyzett soraiknak bár magyar fordításban való idézését: Így Eszéki ajánlja Barátjá-
nak, belgiumi bujdosásában legkedvesebb földijének; Sz. Némethi messze földi, tenger-
parti bujdosásában leghűségesebb barátjának és gyermekkori vonzódásukból eredő jó-
akarójának; Csekei őszinte vonzalma és jóemléke jeléül; Balkányi legdrágább barátjá-
nak és terhes bujdosásukban résztvevő társának; Horinig tisztelete és szeretete jeléül;
Liszkaik egykori hazai tanulótársának, most belgiumi terhes bujdosásában résztvevő tár-
sának; Dési jóakarójának és nagyon hűséges bujdosótársának; Lennep leghűségesebb
lakótársának, lelki barátjának és nagyon terhes bujdosásukban résztvevő társának;
Sárpataki a kölcsönös hűség és régóta tartó barátsága jeléül; Száki legkellemesebb és
szeretetre legméltóbb bizalmas barátjának.

¹² Borovszky Samu: Tiszántúli ev. ref. papok. Bp., 1898. 36.

¹³ RMK III, 2533.